

Fordrer adækvat aktionsforskning 'viden i praksis'? – Nogle videnskabsteoretiske overvejelser

By Nina Bonderup Dohn

University of Southern Denmark

Abstract The aim of this article is, first, to argue that experience-based competence on the part of the researcher is a prerequisite for adequate action research and, second, to discuss the implications of this view for issues of objectivity and validity. The argument is based on an analysis of competence as an action-oriented perspective, termed 'knowledge in practice', involving the three interrelated aspects 'linguistically expressible knowledge', 'practical knowledge' and 'experience'. It is argued that 'knowledge in practice' is a necessary condition for an adequate understanding and evaluation of practice and of developments herein. Two strategies for ensuring the presence of the necessary 'knowledge in practice' are discussed, i.e. the strategies of a 'division of labour' between researcher and practitioner and of the 'practitioner-researcher'. It is argued that both strategies have serious validity problems, the former in terms of the researcher understanding 'too little' of his/her own theoretical and empirical research findings, and the latter in terms of the researcher understanding 'too much' so that objectivity is jeopardized.

Fordrer adækvat aktionsforskning 'viden i praksis'?

– Nogle videnskabsteoretiske overvejelser

Formålet med denne artikel er at diskutere, i hvilken udstrækning erfaringsbaseret kompetence er en forudsætning for aktionsforskning, *for hvem* den i givet fald er en forudsætning, og hvilke videnskabsteoretiske problemstillinger dette fører med sig. Aktionsforskning forstås her som forskning, som sigter mod forståelse af praksis gennem den aktive forandring af den; hvor forskeren altså ikke blot søger at afdække eksisterende praksis, evt. gennem en fælles meningskonstruktion *om* denne med dens deltagere (jf. Kvale 1994), men selv aktivt er med til at skabe ændringer i og udforme praksis.

Historisk set kan der peges på i hvert fald tre grundlæggende forskellige typer af aktionsforskning, der adskiller sig fra hinanden mht. de roller, som forskere og praktikere hver især forventes at tage, og derigennem også implicit mht. det mere specifikke syn på forholdet mellem teori og praksis (jf. Svensson *et*

al, 2002, og Nielsen & Svensson, 2006). De tre typer er forskning *for*, *til* og *med* praktikerne. I forskning 'for' har forskeren ekspertrollen og applicerer sin teori på praksis med det formål at forbedre denne for praktikerne. Relationen mellem teori og praksis er derfor primært envejs fra teori til praksis. Denne type aktionsforskning var især fremherskende i 1970'erne og 1980'erne. I forskning 'til' er autoritetsrollerne på det nærmeste byttet om, idet det er praktikerne, der er 'opdragsgiver' for forskeren: førstnævnte definerer opgaverne, og sidstnævntes rolle er stort set begrænset til at levere konsulentbistand til løsning af disse. Praksis er her rammesættende, og teori kan kun finde anvendelse, for så vidt at det vurderes som relevant fra praksis' side. Ofte er den viden, der skabes i sådanne projekter, af så praksisspecifik karakter, at det er svært teoretisk-principielt og organisatorisk-administrativt at udbrede dens anvendelsesområde.

I de senere år er den tredje type, forskning 'med', imidlertid blevet stadig mere udbredt. Her er forskning organiseret som en interaktion mellem forskere og praktikere, hvor samarbejdet ideelt set grunder på ligeværdig gensidighed, og hvor begge parter deltager i alle projektets faser (design, implementering, analyse og evaluering). Sigtet er at udvikle ny viden, der rækker ud over den enkelte praksis, relateret til og i samklang med, at den konkrete praksis forbedres. Denne type aktionsforskning indbefatter bl.a. 'interaktiv forskning' (Svensson *et al*, 2002), og 'co-operative inquiry' (Heron and Reason, 2001) og kan illustreres gennem forskningsprojekterne rapporteret i Baldwin (2001), Barrett (2001), Heron (2001) og Hills (2001). Det er denne sidste type aktionsforskning, der er i fokus her, om end visse af de problemstillinger, der vil blive rejst, vil have sin genpart også i de andre typer¹.

Udgangspunktet for artiklen er derfor en forståelse af, at aktionsforskning har et dobbelt, og for sin realisering gensidigt afhængigt, formål at forbedre

¹ Det bør bemærkes, at aktionsforskning historisk som oftest har haft et *demokratisk* og *frigørende* sigte. Fokus har således ikke kun været på forbedring af praksis, men mere specifikt på at skabe forbedringer for mennesker, der var dårligt stillet økonomisk, ressourcemæssigt, kompetencemæssigt, psykologisk og/eller socialt i forhold til at gøre deres indflydelse gældende f.eks. på deres arbejdsplads eller i lokalsamfundet. I denne artikel forudsættes ikke en sådan indsnævring af mulige aktionsforskningsprojekter, idet der refereres bredt til projekter, der sigter mod at forbedre forhold, handlemønstre og arbejds gange i praksis.

praksis og udvikle teori. Det diskuteres, hvilke krav indfrielsen af dette dobbelte formål stiller til forskerens viden. Mere specifikt spørges der til, om adækvat aktionsforskning fordrer, at forskeren selv har praksiserfaringer fra det pågældende felt, eller om det er tilstrækkeligt, metodologisk og videnskabsteoretisk set, at trække på kompetencen hos de praktikere, som forskeren arbejder sammen med.

Disse spørgsmål stilles med afsæt i en forståelse af kompetence som en 'viden i praksis' bestående af en holistisk enhed af de tre aspekter sprogligt formulerbar viden, praktisk kunnen og personlige erfaringer, hvor de to sidste danner resonansrum og referenceramme for det første. I artiklens første afsnit argumenteres der for denne forståelse, hvorefter der ses dels på aktionsforskerens mulighed for at forstå og vurdere 'viden i praksis' og dels på nødvendigheden af en sådan for på adækvat vis at arbejde med udvikling og forandring af praksis. På denne baggrund skitseres to forskellige tilgange til relationen mellem praktikers og forskers viden – en arbejdsdeling mellem forsker og praktiker og en sammensmeltning af de to til én – og det diskuteres, hvilke videnskabsteoretiske problemstillinger de hver især kan indebære. Afslutningsvis påpeges det, at enhver forskningsform har sine begrænsninger videnskabsteoretisk set, og at aktionsforskning har sine klare meritter trods de diskuterede problematikker. Men at det i alle tilfælde er nødvendigt at være opmærksom på de begrænsninger, som 'viden i praksis'-dilemmaet sætter på forskningens validitet og interventionens adækvathed.

Kompetence som 'viden i praksis'

Hvad kendetegner praktikerens kompetence, dvs. den viden og kunnen², som den dygtige praksisudøver har efter mange års virke inden for sit felt? Igennem de sidste årtier er der fra forskelligt hold (Polanyi, 1964; Dreyfus, 1979; Dreyfus & Dreyfus, 1986; Schön, 1983; Göranson & Josefson, 1988; Molander, 1996; Wackerhausen, 1991; Sternberg & Horvarth, 1999; Jarvis, 1999; Dohn, 2000 og

² Relationen herimellem diskuteres nedenfor og behandles mere udførligt i Dohn, 2005a.

2005a) argumenteret for, at denne kompetence involverer væsentlige ikke-sproglige aspekter. Der hersker dog en del uenighed disse forskere imellem om, hvorledes de ikke-sproglige aspekter forholder sig til sprogligt artikuleret viden, herunder hvorvidt de selv principielt lader sig artikulere, og hvorvidt en eventuel artikulation ville kvalificere praktikerens kompetence eller tværtimod forfladige denne med risiko for mindre adækvat handlen.

Væsentligt er det her naturligvis at skelne mellem en artikulation *i* handling og én *efter* handling som forberedelse til fremtidige handlinger. For en læge, der gennemfører en kompliceret operation, er det klart forstyrrende at forsøge under selve operationen at artikulere de biomekaniske love, som hans hænders bevægelser og hans kropsholdning opfylder, men dette faktum udelukker ikke, at hans evner som kirurg kunne bedres yderligere gennem en artikulation af sådanne love *efter* operationen, med den mulighed for refleksion over andre arbejdsstillinger det eventuelt ville medføre. Ligeledes er det væsentligt at gøre sig *formålet* og *perspektivet* for en artikulation klart: Er formålet praksisrelateret eller teoretisk deskriptivt? Ønskes der altså en artikulation med henblik på at forbedre praksis eller med henblik på at kunne beskrive denne mere adækvat for ikke-praksisdeltagere? I fald det første: er målet da at lette praksistilegnelsen for den endnu ikke kompetente, eller er det en yderligere kvalifikation af allerede kompetente praktkere? Og ud fra hvis ønske – praktikerens, organisationens, ledelsens eller andres?

Selv når sådanne distinktioner tages i betragtning, forbliver der vigtige forskelle mellem de angivne teoretikere i synet på forholdet mellem sprogligt og ikke-sprogligt udtrykkelige aspekter af kompetence, med Dreyfus som den mest markante opponert imod muligheden for via sproglig artikulation og refleksion at forbedre praksis (Dreyfus, 1979) og Schön og Jarvis som de mest optimistiske i så henseende (Schön, 1983; Jarvis, 1999). Trods uenighederne er der ikke desto mindre en grundlæggende enighed om, på den ene side, at ikke sprogligt artikulerede færdigheder og 'tavs viden' *de facto* spiller en stor rolle i praktikerens kompetente virke, og på den anden side at det ikke er muligt – praktisk og principielt – *fuldstændigt* at eksplicitere alle tavse aspekter. Selv ønsker jeg at tale

for et synspunkt, der ligger i mellem Dreyfus' og Jarvis'; et synspunkt, som fastholder, at kompetence beror på en tilgrundliggende, principielt tavs, forståelse af feltet, men at sprogligt artikulerbar viden har roller at spille i denne forståelse. Samt at forståelsen i nogen grad lader sig kvalificere gennem sprogligt artikuleret refleksion, hvor denne refleksion dog i fundamental forstand trækker på de ikke-sprogligt artikulerbare aspekter af den tilgrundliggende forståelse.

Til tydeliggørelse af synspunktet kan overvejes et eksempel fremsat af P. Benner på baggrund af et interview med en sygeplejerske (Benner, 1997, s. 58f)³. Eksemplet omhandler denne sygeplejerskes dialog over flere uger med en ung, kvindelig patient, der led af en fremskreden brystkræft. Som Benner gengiver eksemplet, var patienten i udgangspunktet meget skeptisk over for hospitalsvæsenet og havde prøvet forskellige alternative behandlinger. Sygeplejersken var imidlertid overbevist om, at strålebehandling, kemoterapi og ændret kost ville kunne forlænge kvindens liv med adskillige år eller måske endog helbrede hende helt. Hun talte derfor med kvinden, lyttede til hendes opfattelse, opfordrede hende til at fremsætte sine tanker og krav til hospitalet og hospitalspersonalet mere åbent og søgte at indgive hende håb for fremtiden. Hun stillede sig således åben over for kvindens indstilling, samtidig med at hun forsøgte at hjælpe denne til at se anderledes på situationen. Og det lykkedes faktisk: Kvinden indvilligede i traditionel medicinsk behandling og lagde, med støtte fra sygeplejersken, sin kost om. Hendes tilstand forbedredes med tiden så meget, at hun kunne forlade hospitalet med et helet sår og håb for fremtiden.

I dette eksempel, vil jeg hævde, udviser sygeplejersken en integreret og interrelateret helhed af sprogligt artikulerbar viden, praktisk kunnen og personlige erfaringer: Involveret i sygeplejerskens vurderende og rådgivende dialog med patienten er således sprogligt artikulerbar viden om brystkræft, herunder forskellige behandlingsmetoder og mulige sygdomsforløb, ligesom der meget muligt indgår en vis sprogligt artikulerbar viden om 'taleteknik', dvs. om

³ Interviewet er foretaget som led i en undersøgelse af niveauer for viden og kunnen i klinisk sygeplejepraksis. Det bør bemærkes, at Benner selv analyserer eksemplet i overensstemmelse med Dreyfus' opfattelse som et udtryk for intuitiv ekspertise, ikke, som jeg her gør, som et udtryk for 'viden i praksis', hvori indgår sprogligt artikulerbar viden.

formidlings- og overbevisningsmetoder såvel som om psykologiske reaktionsmønstre m.v. Mindst lige så vigtigt er der under alle omstændigheder en praktisk kommunikativ kunnen på dette område på spil, dvs. en evne til at 'gå til' andre mennesker, tale med dem, føle sig ind på, hvordan de har det, og forme sine ord og handlinger derefter. Ligesom der også er en praktisk, diagnostisk kunnen på spil – en vurdering af dette konkrete eksempel som et alvorligt, men ikke håbløst brystkræfttilfælde. Og bundet op med både den sprogligt artikulerbare viden og den praktiske kunnen er sygeplejerskens personlige erfaringer med andre sygdomstilfælde med forskellige forløb⁴.

Pointen er her, at de tre kompetenceaspekter ikke optræder enkeltvis og uafhængigt, men i stedet gensidigt bestemmer og giver indhold til hinanden. De personlige erfaringer med sygdomsforløb er med til at give konkret semantisk mening til den sprogligt artikulerbare viden: I snæver forstand, idet de bidrager med viden om, hvordan de beskrevne tilstande ser ud. I bredere forstand, fordi de giver et kendskab til, hvilken signifikans sådanne tilstande og eventuelle tegn på forandringer kan have i konkret givne tilfælde, hvorfor de bidrager med et eksemplargrundlag, som er med til at give meningsmæssig fylde til sygeplejerskens forståelse af den sprogligt artikulerede viden om brystkræft og sygdomsforløb. Det bør pointeres, at den 'snævre forstand', i hvilken de personlige erfaringer giver semantisk mening til den sprogligt artikulerbare viden, ikke bare er et simpelt spørgsmål om at fastsætte referencen af de pågældende termer. Eller rettere: fastsættelsen af referencen er ikke en simpel udpegningssag, men er væsentligt afhængig af tidligere diagnostisk erfaring, idet tilstande, der sygdomsmæssigt på kritisk vis adskiller sig fra hinanden, for lægmand kan tage sig ret ensartet ud. Den sprogligt artikulerbare viden og den praktiske diagnostiske kunnen er væsentligt bundet op med hinanden gennem de personlige erfaringers mediering.

Endvidere: netop fordi reference ikke er en simpel sag, er genkendelsen af konkrete symptomer uadskillelig fra den bredere forståelse af *signifikansen* af

⁴ I det konkrete eksempel er der især ét tidligere tilfælde, som sygeplejersken bevidst sammenligner med.

symptomerne og deres relation til patientens almentilstand, såvel som af mulighederne for, givet patientens alder, almentilstand, indstilling til sygdommen, til helbredelse og til livet generelt, at blive helbredt: I Benners eksempel er sygeplejerskens opfattelse af patientens sår på brystet som 'et brystkræftsår' ikke en blot og bar konstatering af et biologisk-medicinsk sagforhold – det er en umiddelbar indskrivelse af fænomenet i en langt større meningsramme, der involverer forhold som 'sorg', 'afmagt', 'vrede', 'håb', 'kamp for overlevelse', 'smerte', 'pårørendes angst og sorg', sygeplejerskens egne følelser i arbejdet med brystkræfttramte såvel som en relateren til en lang række praktiske handlinger af kropslig og sproglig art, som hun som sygeplejerske foretager over for patienter af denne type. Konkret melder såret sig derfor umiddelbart for hende med en meningsmæssig fylde som 'et brystkræftsår på en ung kvinde, der har en vis almen sundhedstilstand at trække på, og som har et lille barn, som er en grund til at kæmpe ekstra for at leve videre, hvis hendes håb kan blive vakt; en kvinde for hvem denne eller hin form for behandling og omsorgsfuld rådgivning følgelig er påkrævet'. Sagt på en anden måde, melder konkrete fænomener sig for sygeplejersken på en måde, så den lærebogsrelaterede symptomgenkendelse optræder umiddelbart integreret med en handlingsorienteret forståelse af sygdommens mulige fremtidig udvikling og de krav, dette stiller til sygeplejersken såvel som til det øvrige sundhedsfaglige personale.

Formålet med denne længere diskussion af Benners eksempel er for det første at anskueliggøre de tre kompetenceaspekters indbyrdes afhængighed, og især det bidrag de tavse aspekter giver til den sprogligt artikulerbare viden. Personlige erfaringer er således med til at give semantisk indhold til vore ord, ligesom de giver en erfaringsbaseret 'føling' med, hvad der i konkret givne situationer udgør 'den rette handling', og dermed bidrager til praktisk kunnen. Sprogligt artikulerbar viden på sin side er uløseligt bundet op, ikke kun med de personlige erfaringer⁵, men også med praktisk kunnen. Dels fordi der er en sådan på spil i evnen til, medieret af personlige erfaringer, overhovedet at skelne de

⁵ Med hverdagsmæssige eksempler trækker udtryk som 'gul', 'lyden af et damplokomotivs fløjten', 'smagen af struds' på vores personlige erfaringer af de pågældende fænomener.

fænomener, som den sproglige viden betegner, i deres betydningsrighed. Og dels fordi muligheden for konkret ageren i praksis giver et handlingsmæssigt bidrag til ordenes tavse resonansrum. I Benners case resonerer ordet 'brystkræft' for sygeplejersken således umiddelbart med en række handlingsmæssige konnotationer i forhold til, hvordan patienten, hun selv og det øvrige sundhedspersonale kan og bør agere. Eller med et mere hverdagsmæssigt eksempel: Forståelsen af ordet stol trækker, når det bruges i almindelige dagligdags sammenhænge, umiddelbart på en forståelse af de handlingsmuligheder, som en stol byder på, dvs. – afhængigt af alder og interesser – at man kan hvile sig på den, stå på den for at nå noget højtplaceret, bruge den i legen 'jorden er forgiftet', bruge den som led i at få andre til at føle sig underlegne, hvis man selv sidder på den, og de er tvungne til at stå osv. I vores forståelse af ordet 'stol' resonerer, med J.J. Gibsons begreb, vores forståelse af dens 'affordances' for os, uden at denne resonansen nødvendigvis bliver os fokalt bevidst (Gibson, 1986).

For det andet skal Benners eksempel illustrere, at den enhed, som sprogligt artikulerbar viden, praktisk kunnen og personlige erfaringer udgør, har rod i en tilgrundliggende, tavs, handlingsorienteret forståelse af den konkrete situation og de muligheder, den byder på. Denne forståelse har karakter af et perspektiv, der lader relevante forhold træde frem på en nuanceret, meningsrig måde – forhold, hvoraf mange slet ikke ville være 'til at få øje på' med 'lægmands perspektiv'. Mere konkret lader perspektivet forholdene træde frem som umiddelbart relateret til de tre kompetenceaspekter, idet de giver sig som 'beskrivelige som eksemplificeringer af en bestemt sprogligt artikulerbar viden', som 'sammenlignelige med tidligere erfarede tilfælde og hændelsesforløb', og som 'fordrende denne eller hin handling' (inklusive kommunikativ handling). Perspektivet lader situationen fremstå 'handlingsmættet' og meningsrig, resonerende af tavse betydningsaspekter og med den sprogligt artikulerbare viden allerede aktualiseret og anvendelsesorienteret tilpasset. For at understrege handlingsrettetheden, den sprogligt artikulerbare videns afhængighed af ikke-

sproglige kompetenceaspekter og i det hele taget videns forankring i praksis har jeg valgt termen 'viden i praksis' som betegnelse for dette forståelsesperspektiv⁶.

Betydningen af 'viden i praksis' for vurdering og udvikling af praksis

En konsekvens af den skitserede opfattelse af praktikerens kompetence er, at en nuanceret vurdering af en persons 'viden i praksis' i større eller mindre grad fordrer egen 'viden i praksis' på feltet. Ofte er det naturligvis muligt at vurdere andres *inkompetente* handlinger, uanset om man selv kan handle kompetent på feltet, som når kokken brænder sovsen på, eller tjeneren snubler over sine egne fødder og taber tallerkenen i skødet på sin kunde. Ligeledes kan man nyde en smuk ballet uden selv at være i stand til at danse tilsvarende og begejstres over en god bog, selvom man ikke er forfatter⁷.

I en lang række tilfælde er det imidlertid ikke nær så entydigt, om en mislykket handling skyldes inkompetence, andres uventede indblanding, uforudsigelige tilfældigheder eller andet. Om en patient er død *på grund af* en behandling (f.eks. som følge af fejlmedicinering) eller *på trods af* den fordrer sundhedsfaglig kompetence at afgøre⁸. Endnu sværere er vurderingen af handlinger, hvor der ikke er en klar parameter såsom død/helbredelse at evaluere dens grad af succes på, eller hvor sammenhængen er så kompleks, at en umiddelbar klar parameter som denne må vejes op imod andre forhold også. Således er det situationsafhængigt og ikke nødvendigvis åbenbart fra lægmands perspektiv, hvad der vil udgøre den bedste pleje af en given patient: Ønsket om at få patienten til at føle sig veltilpas i øjeblikket kan hævdes i visse situationer og inden for visse grænser (ikke mindst etiske) med rimelighed at måtte tilsidesættes, hvis en diskussion af vedkommendes synspunkter som i Benners eksempel på

⁶ Begrebet 'viden i praksis', dets karakter af handlingsorienteret perspektiv og relationerne mellem aspekterne sprogligt artikulerbar viden, praktisk kunnen og personlige erfaringer er behandlet mere udførligt i Dohn, 2000 og 2005a.

⁷ Jeg vil dog mene, at der i de sidstnævnte tilfælde fordres et vist kendskab til feltet – ballet hhv. litteratur af den pågældende type – for at værdsætte det, om end ikke nødvendigvis et aktivt udøvende kendskab. Det vil imidlertid føre for vidt her at gå nærmere ind på æstetisk dømmekraft og dennes eventuelle erfaringsbaserede forudsætninger.

⁸ Ligesom det også fordrer sundhedsfaglig kompetence at vurdere, hvorvidt en given patient overhovedet kan gives en behandling, der sigter mod helbredelse, eller kun én, der lindrer smerter.

længere sigt vurderes at kunne lede til en bedring af patientens helbred og/eller livssituation. Ligeledes kan fokuseringen på at redde ét menneskeliv på et feltlazaret med mange sårede være en forkert prioritering, afhængigt af hvor kritisk tilstanden er for de øvrige patienter. Vurderingen af denne tilstand, ligesom også vurderingen af, hvornår det kan være rimeligt at udfordre en patients synspunkter, har sundhedsfaglig kompetence som nødvendig (men ikke altid tilstrækkelig⁹) betingelse, da det kræver viden, erfaringsbaseret og sprogligt artikuleret, om sygdomme og lidelser, helbredelses- og behandlingsmuligheder. Og følgelig har evalueringen af adækvatheden af sådanne vurderinger og af de handlinger, de er bundet op med, også sundhedsfaglig kompetence som nødvendig betingelse, da det kun er givet denne, at der haves en bred forståelse af, hvilke andre mulige sygdomsforløb, patienten kunne have haft, og hvilke andre mulige handlinger sygeplejersken kunne have foretaget.

Mere generelt indebærer beskrivelsen af praktikerens kompetence som en 'viden i praksis', der har form af et handlingsorienteret perspektiv, at adækvat evaluering af 'viden i praksis' i vid udstrækning må ske med udgangspunkt i et perspektiv af samme art som det, der skal evalueres. Kun med et sådant vil situationer struktureres og fænomener fremstå betydningsfulde i forhold til de aspekter, som er meningsbærende i den givne praksis. Med Merleau-Pontys terminologi er 'viden i praksis' den *baggrund*, hvorpå en given situation og forhold i situationen overhovedet kan træde frem som *figur* – og vel at mærke træde frem som en ganske bestemt figur: Baggrunden for en figur er mindst lige så bestemmende for figuren som denne selv, idet den både er konstitutiv for omridset af figuren og for den mening, den fremtræder med. Dette gælder bogstaveligt for billeder og, er påstanden, også i metaforisk forstand for

⁹ Der kan være patientetiske spørgsmål, hvis adækvate evaluering fordrer *mere* end den sundhedsfaglige kompetence, f.eks. spørgsmål angående det problematiske i fra ekspertmæssig side at tilsidesætte en patients ønsker 'for dennes eget bedste'. I stillingtagen til sådanne spørgsmål må den sundhedsfagligt kompetente vurdering dog siges at være et nødvendigt *udgangspunkt* for en informeret stillingtagen til det videre etiske spørgsmål. Omvendt kunne man her naturligvis også hævde, at en handling kun *er* sundhedsfagligt kompetent, hvis den også er etisk adækvat. I så fald ville hensyntagen til dette etiske aspekt – inkorporeringen af patientperspektivet i etisk henseende – være en konstitutiv og integreret del af en adækvat sundhedsfaglig vurdering, og den sundhedsfaglige kompetence ville også være en tilstrækkelig betingelse for en adækvat vurdering. Men den ville så måske ikke forefindes særligt tit empirisk.

strukturering og opfattelse af mening i konkrete situationer (Merleau-Ponty, 1962).

Pointen i forhold til spørgsmålet om bedømmelse af en persons 'viden i praksis' er, at en sådan bedømmelse i høj grad må ske gennem evaluering af de beskrivelser, vurderinger og handlinger, som personen foretager ud fra, hvad dennes 'viden i praksis'-perspektiv lader træde frem. Med Merleau-Ponty må bedømmelsen altså ske gennem evaluering af den figur, der træder frem for vedkommende. Da det imidlertid er en forudsætning for adækvatheden af evalueringen af en given figur, at man i det hele taget kan se den, er den baggrund, uden hvilken figuren ikke kunne træde frem, som den gør, også en forudsætning for bedømmelsen. I visse tilfælde som de ovenfor angivne, hvor de meningsbærende aspekter, som en given handling vurderes i forhold til, kan bestemmes og evalueres relativt uafhængigt af den konkrete praksis, bestemmes den grundlæggende figur på en anden baggrund end 'viden i praksis', eksempelvis vores kropsligt givne stræben mod at undgå død og lidelse. I rigtig mange andre tilfælde er 'viden i praksis' imidlertid den baggrund, hvorpå situationen træder frem som en meningsfuldt struktureret figur, og i disse tilfælde er en vis grad af 'viden i praksis' derfor en nødvendighed for evalueringen af 'viden i praksis'.

Sagt på en anden måde og med en lidt anden drejning spiller det tavse resonansrum af personlige erfaringer og handlingsmæssig betydning en væsentlig rolle for den mening, hvormed fænomener i konkrete situationer giver sig for aktøren og ikke mindst for de handlingsfordringer, som er integrerede aspekter af denne mening. Det er således ikke nok at vurdere den sprogligt artikulerbare viden, som aktøren eventuelt giver som begrundelse for sine handlinger: Dels er der mange eksempler på tilfælde, hvor det efterfølgende hændelsesforløb understøtter, at aktørens vurdering var adækvat, men hvor denne ikke var i stand til at give anden begrundelse for sin vurdering end "Jeg kan se, det forholder sig sådan"¹⁰. Det er dette fænomen, som Dreyfus & Dreyfus redegør for under betegnelsen 'erfaringsbaseret intuitiv ekspertise' (Dreyfus & Dreyfus, 1986), og

¹⁰ Sådanne eksempler gives i bl.a. Benner, 1997; Josefson, 1988; Dohn, 2005a)

som i denne artikel vil kunne forklares med, at 'viden i praksis' perspektiv umiddelbart lader situationen fremstå på den angivne måde, uden at dette kan føres tilbage til bestemte observerbare eller målelige forhold., og selv hvor aktøren formulerer sproglige begrundelser, fordrer den fulde forståelse af disse begrundelser i-spil-sættelsen af et tavst resonansrum af mening svarende til det, aktøren trækker på i fremsættelsen af sine udsagn. Væsentligt for bedømmelsen af 'viden i praksis' er derfor muligheden for at aktualisere en meningsramme af samme art som den, aktøren sætter i spil og som er essentielt knyttet op med de erfarings- og handlingsmæssige aspekter af 'viden i praksis'. Også af denne grund er 'viden i praksis' derfor en forudsætning for adækvat bedømmelse af 'viden i praksis': Uden en sådan er man reelt ikke i stand til fyldestgørende at vurdere rimeligheden af aktørens sprogligt fremsatte begrundelser eller den grad, i hvilken det er adækvat, at situationen umiddelbart fremstår på en bestemt måde.

Med denne opfattelse af, at kompetence væsentligt fordrer 'peer evaluation', rejser det spørgsmål sig, hvorvidt evaluering af *praksis* og i forlængelse heraf udvikling af denne ligeledes kun kan foregå inde fra praksis selv. Her vil en første oplagt indvending være, at fornyelse meget ofte kommer udefra, netop fra folk, der ikke er 'låst fast' i den givne praksis' perspektiv, men er i stand til at stille kritiske spørgsmål til praksis selv, både til formelt eller uformelt anerkendte rutiner og til de mål og værdier, der implicit eller eksplicit ligger bag sådanne rutiner¹¹. Mod denne indvending må dog for det første fremføres, at 'viden i praksis'-perspektivet ikke er determineret af sin realisation i en konkret given praksis, forstået som én bestemt organisatorisk enhed i form af f.eks. et sygehus eller en afdeling på et sådant. Snarere er 'viden i praksis' knyttet til bestemte meningsfulde aktiviteter, der kan realiseres i forskellige organisatoriske sammenhænge, hvorved 'viden i praksis' antager en konkret-aktualiseret form. En sygeplejerske ophører eksempelvis ikke med at være sygeplejerske, når hun

¹¹ Schön og Argyris' klassiske analyse af problemstillinger på Mercury vil kunne fremføres som et godt eksempel på en sådan fornyelse. Jf. Schön & Argyris, 1996). Ligeledes kan man hævde, at patientetiske spørgsmål som dem nævnt i en tidligere note netop rejser fra andre perspektiver end det sundhedsfaglige og dermed er med til at udfordre dette og de værdier, den sundhedsfaglige praksis inkorporerer.

går ud af sygehusets dør, hvorfor en hændelse som et barn, der vælter på cykel og slår sig til blods, umiddelbart vil give sig for hende på sygeplejefaglig vis som én, der kalder på bestemte handlinger. I kraft af at hændelsen finder sted uden for hendes arbejdsplads, vil det imidlertid være afhængigt af uheldets alvor og af, hvilke handlinger eventuelt tilstedeværende pårørende til barnet foretager, hvorvidt situationen melder sig for hende som fordrende disse handlinger *af hende*. Hendes 'viden i praksis' vil med andre ord strukturere og give handlingsrelateret mening til situationer, der optræder uden for, lige så fuldt som dem, der finder sted inden i, den organisatoriske enhed, hun arbejder ved, men den faktiske mening, situationerne antager, er medbestemt af, hvor og i forhold til hvem de udspiller sig.

Givet at dette er tilfældet, er det forhold, at fornyelse ofte fordrer, at man ikke er 'låst fast i' én praksis' perspektiv, ikke i sig selv et argument imod, at 'viden i praksis' skulle være nødvendig for på adækvat vis at ændre praksis. Det kunne meget vel tænkes at være en fordring, at 'fornyeren' havde 'viden i praksis' på feltet, om end denne ikke – endnu – havde været realiseret i den *konkrete* organisatoriske enhed, som fornyelsen angik.

For det andet må der skelnes mellem en katalyserende igangsættelse af en fornyelse og den faktiske adækvate retningsgivning og udvirkning af en igangsat proces. Det er meget tænkeligt, at et ikke-'viden i praksis'-baseret synspunkt kan være nødvendigt for at få en praksis' deltagere til at overveje adækvatheden af deres praksis. Dette er vel i hvert fald bevæggrundene bag den relativt udbredte brug af oplægsholdere på 'faglige dage' og ligeledes bag medarbejderdeltagelse i bestemte former for eksternt organiserede kurser. Imidlertid er denne mulighed for udefra at være katalysator for forandringer ikke ensbetydende med, at spørgsmålet om, hvilke forandringer der ønskes, hvorfor og hvordan ikke alligevel kun på adækvat vis kan besvares givet 'viden i praksis'. Med andre ord er det klart muligt, at det kun er fra 'viden i praksis'-ståstedet, at et udefrakommende katalyserende input overhovedet kan vurderes *som* katalyserende input og implementeres på passende vis.

For nu for det tredje at vende argumentationsgangen og mere positivt argumentere for, at 'viden i praksis' faktisk til en vis grad *er* nødvendig for på adækvat vis at intervenere i og udvikle praksis, er det åbenbart, for ikke at sige banalt, at man som minimum må have 'en vis forståelse' for den praksis, man ønsker at bidrage til udviklingen af, for overhovedet at kunne komme med relevante ændringsforslag. Knap så banalt kan man med inspiration fra Wittgenstein sige, at man må *kunne* en praksis, førend man kan tvivle på den – at tvivl kun er meningsfuld inden for en ramme af sikkerhed, vel at mærke en sikkerhed ikke primært af teoretisk, men af handlingsmæssig art (Wittgenstein, 1984a og 1984b). Den wittgensteinske pointe vil i denne sammenhæng være, at det ikke er muligt at have en 'vis forståelse for' praksis, hvis man ikke i nogen grad *kan* den pågældende praksis. Og grunden til dette er, at forståelse af praksis i meget høj grad er eksemplarisk forankret, dvs. er bundet op med forståelsen af bestemte konkrete handlinger som paradigmatisk eksempler på adækvat praksis, og på den handlingsbaserede forståelse af, hvad det vil sige i en 'tilsvarende situation' at gøre 'det samme'. Forståelsen af 'tilsvarende' og 'samme' kan her ifølge Wittgenstein ikke ekspliciteres og begrundes – der er tale om en umiddelbar handlingsbaseret, praksisrelateret genkendelse af helhedsmæssig lighed, ikke om en teoretisk sammenligning i forhold til et antal atomistisk bestemte nødvendige og tilsammen tilstrækkelige betingelser for ensartethed¹².

Med den oven for introducerede merleau-pontyske terminologi kan denne wittgensteinske pointe formuleres således, at handlingsmæssig sikkerhed er den baggrund, hvorpå tvivl kan melde sig som figur, og at kunnen derfor er en baggrundsmæssig nødvendighed for stillingtagen til praksis, og ikke mindst for adækvat implementering af ændringer af praksis. Dette synspunkt supplerer fra en lidt anden vinkel den her fremsatte opfattelse af, at der er væsentlige erfarings- og handlingsmæssige aspekter involveret i 'viden i praksis', og at sådanne aspekter ydermere udgør et tavst resonansrum, som det er nødvendigt at trække på for at have den fulde forståelse af sprogligt artikuleret viden. Med disse to

¹² Som Wittgenstein siger: "Um eine Praxis festzulegen, genügen nicht Regeln, sondern man braucht auch Beispiele. Unsre Regeln lassen Hintertüren offen, und die Praxis muß für sich selbst sprechen." (Wittgenstein, 1984b, § 139).

opfattelser bragt sammen – at tvivl kræver handlingsmæssig sikkerhed, og at handlingsmæssig sikkerhed endvidere kan analyseres som en 'viden i praksis', der i væsentlig forstand trækker på tavse erfaringsbaserede aspekter – er det en implikation, at det at have en 'vis forståelse' af praksis fordrer et tavst erfarings- og handlingsgrundlag inden for denne. Uden et sådant grundlag har sprogligt artikulerbar viden om den givne praksis ikke tilstrækkelig eksemplarisk basis at trække på og giver således kun overfladisk, abstrakt, ikke-aktualiseret mening for den pågældende person. Sagt på en anden måde, vil ordene, hvis erfarings- og handlingsgrundlaget mangler, ikke have konkret handlingsmæssig betydning for vedkommende, hverken i forhold til forståelsen af status quo eller i forhold til at se relevante alternative muligheder for praksis. Ændringer, som vedkommende foreslår praktikerens, vil derfor også ofte fremstå for denne som 'for teoretiske', dvs. som ikke umiddelbart praktisk anvendelige i den konkret givne situation med dens unikke sammensætning af individuelle, sociale, organisatoriske og teknologiske omstændigheder.

Konsekvensen af disse overvejelser er, at en vis grad af 'viden i praksis' er en nødvendig forudsætning for at kunne forandre praksis på adækvat vis. 'Viden i praksis' stiller sig derfor umiddelbart som en fordring til aktionsforskeren. Uden en sådan synes denne højst at kunne indtage rollen som ekstern igangsætter af og observatør på en forandringsproces, der i øvrigt varetages fuldstændigt af praksisdeltagerne selv. Og denne rolle synes noget tvivlsom, givet det dobbelte formål med aktionsforskning, nemlig forbedring af praksis i samspil med udvikling af teori. For det første er det spørgsmålet, om denne form for 'konsulterende aktionsforskning' overhovedet giver mulighed for at realisere det udviklingspotentiale, som aktionsforskeren hævder at se. For det andet er en fuldstændig overladning af processen til praktikerens metodologisk problematisk, da det fratager aktionsforskeren interaktionen med praksis og dermed mindsker hans/hendes mulighed for at forstå og evaluere 'viden i praksis' yderligere.

To løsningsforslag – arbejdsdeling og praktikerforskeren

En oplagt protest imod den skitserede problematik kan synes at være, at den helt overser den 'arbejdsdeling', der selvfølgelig er i aktionsforskning, imellem forsker og praktiker, at begge parter er nødvendige, og ikke mindst at samspillet, dialogen og diskussionen mellem dem er det, netop for at sikre, at forslag fra forskeren kan gives en håndgribelig konkretisering, der gør dem anvendelige i praksis. 'Viden i praksis' – meningsgivende eksemplificering, handlingsomsættende forståelse af mere abstrakt formulerede spørgsmål, et perspektiv, der umiddelbart lader udviklingstanker fremstå som mere eller mindre realiserbare – er, kunne man sige, præcis praktikerens bidrag til processen. Hvor forskerens opgave løbende er for det første at komme med fornyende indspark, der er teoretisk begrundede og/eller henter inspiration fra andre projekter, som forskeren har kendskab til og vurderer som relevante sammenligningseksempler. Og for det andet, naturligvis ikke uafhængigt af det første, at reflektere over og forholde sig konstruktivt kritisk til den måde, hvorpå praksis tager sig ud fra et eksternt synspunkt – om der er 'blinde pletter', om arbejdsgange synes uhensigtsmæssige, økonomisk og effektivitetsmæssigt eller etisk og menneskeligt, og lignende. Alt sammen naturligvis i dialog med praktikerens og dennes forståelse af indspark, refleksioner og vurderinger. Aktionsforskning, kunne indvendingen fortsætte, skal være en fælles formgivningsproces mellem forsker og praktiker, og i denne fælles proces er det samlede hele – den konkrete praksisudvikling – ikke afhængigt af, hvem der bidrager med hvilken brik, men blot af *at* brikkerne bliver bidraget med, og at de *bliver sat i spil* med hinanden. Aktionsforskningsprocessen er, ville argumentet lyde, en 'distribueret kognition' (Salomon, 1993; Engeström & Middleton, 1998; Chaiklin & Lave, 1996), hvor fokus ikke er på det enkelte individ, men på det, der opnås gennem interaktionen mellem sådanne i praksis.

Spørgsmålet er bare, hvorvidt den skitserede arbejdsdeling i forhold til videns- og handlingsbidrag reelt er gennemførlig på videnskabsteoretisk forsvarlig vis. Eller, med en lidt anden drejning, om det rent faktisk er muligt at sætte 'brikkerne' i spil med hinanden, hvis kun den ene part har 'viden i praksis'.

For hvis 'viden i praksis' virkelig er nødvendig for forståelsen af praksis og ikke mindst for adækvat intervention og udvikling af denne, kan den da overhovedet betragtes som en 'brik', der kan kobles til andre 'brikker', dvs. som én arbejdsopgave, som kan overlades til den ene part og varetages af denne, uden at fordres af den anden part også? Er den ikke snarere en grundlæggende meningsgivende forudsætning for enhver 'kobling af brikker', eller, om man vil, for den 'distribuerede kognition' i aktionsforskningsprocessen? Og hvis den i et konkret projekt faktisk overlades til praktikerens alene, hvad betyder dette da for den troværdighed, som forskeren kan udtale sig med, både rådgivende over for praktikerens og forskningsmæssigt over for sit forskningssamfund, om formål, resultat og rækkevidde af interventionen? Hvilke implikationer har det i det hele taget for den grad af forståelse, forskeren selv har *af* projektet – det projekt, han betragter som sit forskningsemne? Pointen har jo været, at forståelse af praksis – og dermed naturligvis også forståelse af betydningen af de ændringer, der indføres – fordrer 'viden i praksis'. Er konklusionen da ikke, at forskeren reelt ikke forstår, hvori hans forskning består, hvis han ikke har 'viden i praksis' på praktikerens felt?

En anden oplagt måde at forsøge at imødegå problemstillingen omkring 'viden i praksis' på er at lade forsker og praktiker 'smelte sammen' til én 'praktikerforsker' som i de mange eksempler på forskning inden for et felt foretaget af forskningsuddannede tidligere praktikere fra det samme felt¹³. I sådanne tilfælde vil forskeren netop have 'viden i praksis' og synes derfor, med baggrund i ovenstående diskussion, ideelt rustet til at forstå, vurdere og ændre på praksis. Imidlertid kan man spørge, i hvilken udstrækning praktikerforskeren vil være i stand til at varetage de roller, som 'arbejdsdelingsstrategien' pointerer som væsentlig for forskeren, ikke mindst rollen som 'eksternt synspunkt' og 'konstruktiv kritiker' i dialog med praktikerens. Eller er implikationen af denne artikels argumentation, at disse roller er uvæsentlige eller illusoriske?

¹³ Det skal bemærkes, at der klart vil være mulige 'blandingstilstande' mellem arbejdsdelings- og praktikerforskerstrategien, som når forskeren har et vist erfaringsbaseret kendskab til feltet, uden dog at besidde praktikerens kompetence. I sådanne tilfælde vil de problematikker, der diskuteres i næste afsnit, melde sig med mindre styrke, uden at de dog vil løses eller opløses.

Indlejret i disse spørgsmål – både dem til 'arbejdsdelings-' og dem til 'praktikerforskerstrategien' – er klassiske videnskabsteoretiske spørgsmål omkring objektivitet og validitet og den betydning, disse begreber kan og bør have i aktionsforskning. Disse klassiske spørgsmål får dog en anden drejning med pointeringen af, at 'viden i praksis' er en nødvendig betingelse for at forstå og vurdere praksis og de praksisændrende tiltag, som aktionsforskningen indebærer. Hvad vil validitet og objektivitet overhovedet sige, hvis man ikke kan forstå sit forskningsfelt uden at have 'viden i praksis' på det? Kan forståelsen være til stede pr. stedfortræder i form af praktikeren? Kan man have 'for stor' forståelse for sit felt, hvis man er praktikerforsker, så objektiviteten og validiteten bringes i fare ad den vej? Disse videnskabsteoretiske problemstillinger artikuleres yderligere i næste afsnit.

Objektivitet versus meningsfuldhed, validitet versus virkeliggjort sandhed

Det grundlæggende videnskabsteoretiske spørgsmål er, hvilken form for og grad af objektivitet, validitet, meningsfuldhed og sandhed aktionsforskningen kan hævdes at have i hhv. arbejdsdelings- og praktikerforskertilfældet. Et mindst lige så vigtigt opfølgende videnskabsteoretisk spørgsmål er, i hvilken udstrækning aktionsforskningen overhovedet *skal* stræbe mod at kunne beskrives med sådanne termer. I hvilken forstand kan man fordre af intervenserende forskning, at den skal være 'objektiv' – og i forhold til hvad? Skaber en sådan forskning ikke netop sin egen virkelighed og dermed sin egen sandhed og meningsfuldhed, der ikke kan bedømmes 'objektivt' fra noget arkimedisk punkt uden for denne virkelighed selv?

Dette er der en vis rigtighed i – og det er netop her spørgsmålet om betydningen af 'viden i praksis' kommer ind – men samtidig er det *også* rigtigt, at der i aktionsforskningens intervenserende praksisudvikling sættes mål for den virkelighed, der skal skabes; overvejes midler, der kan tages i brug til opnåelsen af disse mål; sammenlignes med andre 'lignende' tilfælde; og ikke mindst at disse mål, midler og sammenligninger løbende evalueres og revideres i forhold til det, der faktisk sker i praksis. Dette aktualiserer de ovennævnte begreber og gør dem

nødvendige at forholde sig til på en lang række fronter i form af spørgsmål som de følgende: I hvilken grad, for hvem og på hvilken måde er de fastsatte mål meningsfulde? Hvilken grad af overensstemmelse er der mellem de mål, der sættes, og den virkelighed, der skabes? Hvem foretager beskrivelsen af den skabte virkelighed – hvis billede af virkeligheden giver den, og hvilken sandhedsværdi har den? Er eksempler brugt til inspiration og refleksion virkeligt sammenlignelige med det givne tilfælde, i forhold til hvad og hvorfor? Kan den skabte virkelighed tjene som eksemplarisk forbillede for andre handlingssammenhænge og hvorfor? Hvorfra vurderes disse spørgsmål om overensstemmelse, sammenlignelighed, eksemplarisk status mv. i den konkrete beskrivelse? I sådanne spørgsmål er overvejelser om objektivitet, validitet, meningsfuldhed og sandhed alle på spil i større eller mindre grad. Ikke nødvendigvis med en positivistisk, observatør-neutral, meningsfraskrivende faktarepresentation som idealforestilling om, hvad der udgør en objektiv beskrivelse. Men i hvert fald i form af en ikke-relativistisk fordring om, at de case- og procesbeskrivelser, der fremsættes, har en grad af meningsfuldhed og sandhed, som ikke enhver anden alternativ beskrivelse lige fuldt kunne have.

Ser man nu på den første af de to skitserede alternative strategier, arbejdsdelingsstrategien, er det én form for validitetsproblem, der i særlig grad gør sig gældende her: Idet forskeren ikke har 'viden i praksis'-perspektivet på de ændringer, der foretages i praksis, og mangler det tavse erfarings- og handlingsmæssige betydningsrum knyttet til dette perspektiv, er hans forståelse af ændringerne, implementeringsprocessen og fremtidige konsekvenser heraf, generelt af ændringernes betydning, menneskeligt og organisatorisk, begrænset til de sproglige beskrivelser, han og praktikerens kan enes om at lave. Og hans forståelse af disse sproglige beskrivelser er vel at mærke nødsaget til at forblive på det sproglige niveau, da han ikke har det relevante tavse meningsrum at trække på. Dette gør det problematisk for ham at foretage en egenhændig evaluering af spørgsmål som de ovennævnte, eksempelvis i hvor høj grad den udviklede praksis er i overensstemmelse med fastsatte mål. Til vurderingen af sådanne spørgsmål er han fundamentalt afhængig af praktikerens udsagn, fordi han

uden 'viden i praksis' ikke har den fulde meningsresonerende forståelse af, hvori den konkret virkeliggjorte sandhed består.

Som illustration af problemstillingen kan man lave en tankemæssig videreførelse af Benners eksempel nævnt ovenfor og den tilhørende analyse af sygeplejerskens 'viden i praksis'. Man kan her tænke sig sygeplejersken, hendes kolleger og et antal forskere involveret i et aktionsforskningsprojekt om 'udvikling af den gode patientsamtale', f.eks. med mål om 'større informationsbaseret autonomi for patienten' og 'etisk kvalificering af dialogformen' og med undermål som 'optimering af organisatoriske rammer og ressourcer for gennemførelse af patientsamtaler'. Forskerne ville her naturligvis i grelle tilfælde kunne vurdere, at målene ikke blev nået, såsom hvis der i praksis simpelthen aldrig blev afholdt patientsamtaler pga. manglende tid, eller hvis en samtale mellem en sygeplejerske og en patient udviklede sig til et skænderi fuld af bandeord. Men fraregnet sådanne grelle tilfælde, ville forskerne i høj grad være afhængig af sygeplejerskernes 'viden i praksis' i forhold til den mere konkrete vurdering af, hvor meget der skal siges om hvad, og på hvilken måde det skal gøres, for at patienten i hvert enkelt tilfælde kan siges at have 'informationsbaseret autonomi': Vurderingen af, hvornår patienten informationsmæssigt er 'klædt på til' at udøve sin autonomi må nødvendigvis være sundhedsfaglig; ligesom vurderingen af, hvordan etisk adækvat 'overtalelse' konkret kan realiseres i denne informationsbaseret, må have en basis i sygeplejerskernes 'viden i praksis' på patientrelationsområdet. Tilsvarende ville vurderingen af, om de organisatoriske rammer og ressourcer faktisk var blevet 'optimeret', i høj grad trække på sygeplejerskernes 'viden i praksis'-perspektiv på, hvad dette ord konkret kan betyde i form af specifikke handlemåder, hensigtsmæssige samtaleomstændigheder, greb af pludseligt opståede muligheder for samtaler versus tilrettelæggelse af arbejdsgange med henblik på at skabe frirum til disse mv.

På den anden side har forskeren, netop i kraft af ikke at være praktiker, muligheden for at se på praksis fra en anden, mindre praksisinvolveret, synsvinkel end denne. Dette giver ham – i hvert fald principielt set – mulighed

for at lave en interventions- og praksisudviklingsbeskrivelse, der er mindre influeret af praksisinterne interessemodsætninger (f.eks. i relation til arbejdsfordelingen mellem læger og sygeplejersker ved 'optimering af organisatoriske rammer og ressourcer') end praktikerens egen; som i stedet medreflekterer sådanne interessemodsætninger, og som derfor med tilsyneladende større ret kan gøre krav på fordringen om objektivitet (i ikke-positivistisk forstand). Ligeledes vil forskeren fra sit ståsted kunne forholde sig til overordnede ligheder og forskelle til andre praksisser og projekter. I mere intensivt interagerende faser af aktionsforskningsprojektet kan det måske være svært at opretholde en sådan sammenlignende og reflekterende position, men dette kan modvirkes i andre perioder, hvor han kan trække sig mere tilbage med henblik herpå. Dette vil netop være en del af hans opgave i forbindelse med 'arbejdsdelingen' mellem forsker og praktiker.

Spørgsmålet er bare, hvad det mere præcist er, forskeren er i stand til at se fra sit relativt udenforstående standpunkt. Idet han mangler 'viden i praksis' vil han for enhver konkret indholdsmæssig realisering af sin objektivitet i form af f.eks. en beskrivelse af aktionsforskningsprojektet eller af praksissen generelt, være fundamentalt afhængig af praktikerens menings- og sandhedsforståelse (jf. det udvidede Bennereksempel ovenfor). Det betyder, at en meget stor del af sandhedsspørgsmålet reelt – i aktionsforskningens praksis – overlades til praktikerens og dennes vurdering. Dette er et problem for så vidt, at praktikerens ikke sædvanligvis er forskningsmæssigt uddannet og derfor ikke kan forventes at have den metodologisk-faglige 'viden i praksis', som forskeren har. Forskerens angiveligt objektive beskrivelse hænger da fundamentalt på et ikke-forskningsmæssigt fastsat indhold, som han ydermere ikke i tilstrækkelig grad er i stand til at vurdere rigtigheden af, grundet sin manglende 'viden i praksis'. Dette skaber det videre problem, at forskeren i sin forskningspraksis præsenterer resultater eller beskriver projekter, som han reelt selv kun har en partiel forståelse af, og som forskningssamfundet ydermere heller ikke har mulighed for at forstå den dybere meningsresonerende side af.

Her kunne man som ovenfor foreslået overveje, hvorvidt aktionsforskning kan betragtes som en 'distribueret kognition'. Men spørgsmålet er, i forhold til hvad man meningsfuldt kan tale om 'distribueret kognition' her. I forbindelse med manøvrering af et skib i havn (Hutchins, 1996) eller med en persons eller en gruppes aktualisering af omgivelsernes affordances i forhold til en konkret problemstilling (Pea, 1993) er et sådant begreb meningsfuldt, fordi det er muligt relativt bestemt at pege på en opgave, der løses med den 'distribuerede kognition'. Men man må spørge sig, om et forskningsresultat, der ikke er fuldt forståeligt for nogen, fordi det er baseret på en ikke-overlappende arbejdsdeling mellem forskningsforståelse og praksisforståelse – en arbejdsdeling, der også vil gøre sig gældende for det publikum, resultatet skal formidles til – overhovedet *er* en konkret opgave, der løses. Spørgsmålet er, hvem – eller hvilket stædet – det skulle være en opgave *for*.

Under alle omstændigheder er der i denne arbejdsdelingsstrategi klart et validitetsproblem for forskeren selv, fordi han grundlæggende er afhængig af en praksisviden, som han ikke forstår til fulde. Samtidig er det også klart, at jo mere indholdsmæssig forståelse han får af praksis, f.eks. gennem faktisk deltagelse i den, jo mere vil han involveres i de konkrete forhold, herunder i de interesse modsætninger, der måtte gøre sig gældende, hvorfor han i større eller mindre grad vil miste sin mulighed for fra den udenforståendes ståsted at medreflektere sådanne modsætninger i sin stillingtagen. Der er derfor et dilemma her mellem den objektivitet og sandhed, han som forsker nødvendigvis gør krav på, at hans beskrivelser har, og den meningsfuldhed, han ønsker, disse skal have – et dilemma, der bunder i de betingelser, som forståelse af konkret virkeliggjort sandhed har.

Dette dilemma forsvinder ikke, men får en anden udformning, ved valget af den anden strategi, at lade forsker og praktiker være én og samme person. I denne situation har forskeren 'viden i praksis' på feltet og har derfor det nødvendige resonansrum af erfarings- og handlingsmæssig mening, hvilket gør det muligt umiddelbart på meningsrig måde at forstå implikationer, krav og muligheder forbundet med en given intervention. Ligeledes er forskeren i stand

til at forstå den konkret virkeliggjorte sandhed, til på adækvat, meningsresonerende vis at evaluere denne i forhold til fastsatte mål og til at give en beskrivelse af aktionsforskningsprojektet, der indfanger virkeligheden, som den opleves af praktikerens. Forskerens 'viden i praksis' har imidlertid, som enhver anden 'viden i praksis', form og indhold fra de konkrete omstændigheder, de er erhvervet under, og er således medbestemt af det interessebestemte ståsted, som forskeren havde eller har i sin rolle som praktiker. På den ene side gør dette det lettere for forskeren at forstå interessekonflikter i praksissen, idet sådanne er velkendte erfarings- og handlingsmæssigt. Da de dog netop er velkendte fra én form for praktikerståsted, er det imidlertid på den anden side sværere for ham at medreflektere og forholde sig til dem fra det noget andet ståsted, som hans forskerrolle påbyder ham. Den meningsrigdom, der på den ene side er den store styrke ved denne strategi, har således samtidig sine problematiske sider, fordi den ligeledes resonerer med i forståelse og vurderinger af forhold, hvor den ikke burde gøre det. Eller, om man vil, hvor der i givet fald samtidig burde resonere erfaringsmening erhvervet fra andre praktikerroller også. Hvilket i de fleste tilfælde ikke vil kunne lade sig gøre, da det fordrer, at forskeren ikke kun har 'viden i praksis' som én form for praktiker, men som flere.

Igen kan problemstillingen illustreres med det udvidede Bennereksempel ovenfor: Hvis forskerne i det tænkte aktionsforskningsprojekt selv var sygeplejersker, ville dette kunne lede til en bias i forhold til andre personalegrupper f.eks. i de muligheder, der foreslås for 'optimering af organisatoriske rammer og ressourcer': Fordi forhold som ændrede arbejdsgange ville blive set udelukkende fra sygeplejerskens 'viden i praksis'-perspektiv, ville evt. u hensigtsmæssige konsekvenser for andre faggruppers udførelse af deres arbejde meget muligt slet ikke træde frem som 'figur', eller, i den udstrækning de gjorde, måske melde sig som 'nødvendige ulemper som følge af den optimerede arbejdsgang'. Ligeledes ville der være risiko for 'blinde pletter' i forhold til spørgsmål som, hvornår, hvordan og i hvilken grad det er rimeligt fra ekspertmæssig side at tilsidesætte en patients ønske om at være i fred for at kunne øge 'informationsbaseringen' af hans autonome valg.

Endvidere vil forskerens nære praksisforståelse have betydning for hans mulighed for at lave sammenligninger med andre praksisser og projekter. På den ene side vil sådanne umiddelbart, konkret, kunne fremstå som relevante eksempler, der inspirerer til efterfølgelse eller fornyelse – forskeren vil med andre ord meget direkte kunne projicere fra et andet projekt til sit eget og se, hvorledes dette skulle virkeliggøres i hans aktionsforskningssammenhæng. På den anden side vil mere overordnede sammenligninger kunne være sværere at foretage, givet den konkret-meningsrige forståelse, han har. Imidlertid vil mere abstrakte sammenligninger kunne være på sin plads i tilfælde, hvor praksissen, måske upåagtet af praksisdeltagerne selv, er ved at udvikle sig i en retning, der set fra andre, mere teoretiske perspektiver, er uhensigtsmæssig, eksempelvis etisk eller kompetencemæssigt.

Generelt kan man for praktikerforsker-strategien sige, at risikoen for 'blinde pletter' såvel som risikoen for, at der aldrig kan tænkes *radikalt* nyt, fordi verden struktureres og har mening for forskeren på baggrund af en eksisterende praksis' 'viden i praksis', er de største ulemper, både videnskabsteoretisk og udviklingsmæssigt set. Hertil kommer den yderligere metodologiske problematik, at øvrige praksisdeltagere også under forskningsprojektet vil være tilbøjelige til at opfatte forskeren som den form for praktiker, han ligeledes er eller har været, hvilket vil præge interaktionen forsker og praksisdeltagere imellem.

Praktikerforskerens validitetsproblem grunder således i det samme dilemma mellem objektivitet og meningsfuldhed, hvor problematikken her dog er vendt om i forhold til arbejdsdelingsstrategien: Hvor problemet for sidstnævnte var, at forskeren havde for lille meningsrigdom at knytte til sine beskrivelser, resonerer der for *megen* mening med for praktikerforskeren, hvilket gør det svært for denne at sætte sig ud over én form for praksissynsvinkel til en vurdering af praksis generelt.

Afsluttende bemærkninger

I det ovenstående har jeg argumenteret for, at der grundlæggende er to former for validitetsproblemer forbundet med 'viden i praksis'-problematikken: Enten

har forskeren ikke den fulde forståelse af det felt og den intervention, han arbejder med, eller også har han den fulde forståelse fra ét ståsted, hvilket til gengæld kan give et overskud af meningsresonans og konkret-praktisk forståelse i vurderingen af praksisudvikling på tværs af ståsteder og i mere abstraktbaseret sammenligning med andre projekter. Begge former for validitetsproblemer kan have uheldige konsekvenser for adækvatheden af den intervention og praksisudvikling, som aktionsforskningen sigter imod. I det første tilfælde begrænses aktionsforskeren af sin manglende konkrete meningsresonerende forståelse af de ændringsforslag, der fremsættes, og i det andet begrænses muligheden for nytænkning omvendt præcis af den meget meningsrige forståelse for eksisterende praksis.

Afslutningsvis bør det imidlertid understreges, at de påpegede videnskabsteoretiske problemstillinger ikke udgør et argument imod overhovedet at udføre aktionsforskning. Enhver form for forskning har sine videnskabsteoretiske begrænsninger og dilemmaer i forhold til spørgsmål om sandheden, rækkevidden og meningsfuldheden af dets resultater. Således bygger eksempelvis laboratorieeksperimenter på en antagelse om, at det undersøgte fænomen findes på tilsvarende vis og arter sig på samme måde i andre sammenhænge end laboratoriesammenhængen – en antagelse, der for nogle fænomeners vedkommende er berettiget og for andres ikke. Generelt lader komplekse menneskelige sammenhænge sig med hensyn til de fleste aspekter ikke meningsfuldt opsplitte i isolerbare atomistiske enkeltparametre, der kan måles uafhængigt af hinanden¹⁴. Dette udgør på den ene side en klar begrænsning i rækkevidden af den sandhedsfordring, som psykologiske laboratorieeksperimenter med gyldighed kan fremsætte på en række felter, og opstiller på den anden side et krav om, at forskning på disse felter benytter sig af metodologier, der lader verden træde frem med den kompleksitet og interrelation mellem aspekter, som den har. Ønsker man endvidere at undersøge komplekse menneskelige sammenhænge, der involverer forhold, procedurer eller

¹⁴ Dette betyder dog ikke, at der slet ikke findes forhold af f.eks. fysiologisk art, som er på spil i relativt uforandret form i sådanne komplekse sammenhænge, og som *kan* undersøges isoleret set.

fænomener, der ikke hidtil har været realiseret på lignende vis, er det klart en nødvendighed, at forskeren interagerer intervenserende i praksis for overhovedet at skabe mulighed for at undersøge de pågældende sammenhænge.

Generelt kan man sige, at man for ethvert spørgsmål, man ønsker at stille, må anvende den eller de forskningsmetoder, der lader det domæne, man spørger til, træde frem med et svar på dette spørgsmål. Dette er videnskabsteoretisk set banalt, men er beklageligvis ikke altid efterlevet i praksis¹⁵. For megen aktionsforskningsmæssigt udviklet teori gælder det, ligesom for mange af de aktionsforskningsmæssigt beskrevne cases, der tjener som paradigmeeksempler for anden praksisudvikling, at de pågældende konkret virkeliggjorte sandheder ikke kunne have været undersøgt uden anvendelsen af aktionsforskning. Og at sådan teori og sådanne cases vel at mærke vedrører vigtige aspekter af menneskets væren og ageren i verden, som det ville have været bekymrende meningsreducerende at være foruden.

Snarere end at føre til en afvisning af aktionsforskning som metodologi skal de her diskuterede problemstillinger derfor blot pege på nogle forhold, som jeg mener bør overvejes i forbindelse med ethvert aktionsforskningsprojekt. Kun igennem en klar bevidsthed om og eksplicit stillingtagen til begrænsninger på og rækkevidde af den sandhedsfordring, som ens forskning har, kan denne være anvendelig for andre også – praktisk-paradigmatisk og teoretisk. Dette gælder forskning generelt, men så meget desto mere forskning, der, som aktionsforskning, har direkte intervenserende indflydelse på menneskers liv og praksis.

¹⁵ I anden sammenhæng har jeg argumenteret for, at PISA-undersøgelsen begår præcis denne fejl: Den anvender et undersøgelsesværktøj (en 2-timers survey prøve), der ikke lader det domæne, den ønsker at undersøge ('viden og færdigheder for livet'), træde frem med et svar på det spørgsmål, der stilles. Jf. Dohn, 2003, 2005b og 2007.

Bibliografi

- Argyris, C. & Schön, D. (1996): *Organizational Learning II*, Addison Wesley Publishing Company, USA.
- Baldwin, M. (2001): "Working together, learning together: Co-operative Inquiry in the development of complex practice by teams of social workers" i Reason, P. & Bradbury, H. (Eds.), *Handbook of action research*, Sage, London.
- Barrett, P. (2001): "The early mothering project: What happened when the words 'action research' came to life for a group of midwives" i Reason, P. & Bradbury, H. (Eds.), *Handbook of action research*, Sage, London.
- Benner, P. (1997): *Fra novice til ekspert – Mesterlighed og styrke i klinisk sygeplejepraksis*, Munksgaard.
- Chaiklin, S. & Lave, J. (red.) (1996): *Understanding Practice*, Cambridge University Press, New York.
- Dohn, N.B. (2000): "Viden i praksis", *Tidsskrift for Socialpædagogik*, nr. 6.
- Dohn, N.B. (2003): "Læsekompetence – i praksis og i testsituationer" i *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, årg. 2003, nr. 3.
- Dohn, N.B. (2005a): *Læring i praksis – fremstruktureringen af et handlingsorienteret perspektiv*, Aalborg Universitet.
- Dohn, N.B. (2005b): "Måler PISA-undersøgelsen det, den hævder at gøre?" i *PISA-undersøgelsen og det danske uddannelsessystem*, Rapport fra Teknologirådet, København.
- Dohn, N.B. (2007): "Knowledge and Skills for PISA – Assessing the Assessment", *Journal of Philosophy of Education*, Vol. 41, No. 1.
- Dreyfus, H. & Dreyfus, S. (1986): *Mind over Machine – The Power of Human Intuition and Expertise in the Era of the Computer*, The Free Press, New York.
- Dreyfus, H. (1979): *What Computers Still Can't Do*, Harper & Row, New York.
- Engeström, Y. & Middleton, D. (red.) (1998): *Cognition and Communication at Work*, Cambridge Univ. Press, New York.
- Gibson, J.J. (1986): *The Ecological Approach to Visual Perception*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey.
- Göranzon, B. & Josefson, I. (red.) (1988): *Knowledge, Skill and Artificial Intelligence*, Springer-Verlag, England.
- Heron, J. & Reason, P. (2001): "The practice of co-operative inquiry: Research 'with' rather than 'on' people" i Reason, P. & Bradbury, H. (Eds.), *Handbook of action research*, Sage, London.

- Heron, J. (2001): "Transpersonal co-operative inquiry" i Reason, P. & Bradbury, H. (Eds.), *Handbook of action research*, Sage, London.
- Hills, M. (2001) "Using co-operative inquiry to transform evaluation of nursing students' clinical practice" i Reason, P. & Bradbury, H. (Eds.), *Handbook of action research*, Sage, London.
- Hutchins, E. (1996): "Learning to Navigate" in Chaiklin, S. & Lave, J. (red.): *Understanding Practice*, Cambridge Univ. Press, New York.
- Jarvis, P. (1999): *The practitioner-researcher: developing theory from practice*, Jossey-Bass.
- Josefson, I. (1988): "The Nurse as Engineer – The Theory of Knowledge in Research in the Care Sector" i Göranson, B. & Josefson, I. (red.) *Knowledge, Skill and Artificial Intelligence*, Springer-Verlag, England.
- Kvale, S. (1994): *InterView. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*, Hans Reitzels Forlag, København.
- Merleau-Ponty, M. (1962): *Phenomenology of Perception*, Routledge and Kegan, London.
- Molander, B. (1996): *Kunskap i handling*, Daidalos, Göteborg.
- Nielsen, K. & Svensson, L. (Eds.) (2006). *Action and interactive research – beyond practice and theory*. Maastricht: Shaker Publishing.
- Pea, R. (1993): "Practices of distributed intelligence and designs for education" i Salomon, G. (red.): *Distributed cognitions – Psychological and educational considerations*, Cambridge Univ. Press., Cambridge.
- Polanyi, M. (1964): *Personal Knowledge – Towards a Post-Critical Philosophy*, Harper & Row, New York.
- Salomon, G. (red.) (1993): *Distributed cognitions – Psychological and educational considerations*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, England.
- Schön, D. (1983): *The Reflective Practitioner – How Professionals Think in Action*, Basic Books, USA.
- Sternberg, R. & Horvarth, J. (1999): *Tacit Knowledge in Professional Practice – Researcher and Practitioner Perspectives*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah.
- Svensson, L. et al. (red.) (2002): *Interaktiv forskning – för utveckling av teori och praktik*, Arbetslivsinstitutet, Stockholm.
- Wackerhausen, S. (1991): "Teknologi, kompetence og vidensformer" i *Philosophia*, årg. 20, nr. 3-4.
- Wittgenstein, L. (1984a): *Philosophische Untersuchungen*, Werkausgabe 1, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Wittgenstein, L. (1984b): *Über Gewißheit*, Werkausgabe 8, Suhrkamp, Frankfurt am Main.